

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Marija Abraitytė

INDIVIDUALIZMO TEMA VYTAUTO KAVOLIO TEKSTUOSE

Referatas

Vadovas: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius

Kaunas, 2010

ĮVADAS

Per intelektualinės lietuvių egzilio istorijos prizmę apie Vytautą Kavolį (1930–1996) kalbėti ir sunku, ir labai prasminga. Vengiant kaip nors kategorizuoti tiek jo asmenį, tiek tekstus, šį darbą pradedu vienu iš Dariaus Kuolio V. Kavoliui skirtų trumpų apibūdinimų – jis „be patetikos tarptautinei bendruomenei įsipareigojęs intelektualas“. Žvelgiant temų gelmėn – „vienas didžiausių nepriklausomų lietuvių, nuosekliai kėlusius asmens priklausomybės klausimą ir mėginusių dabarties kalba į jį atsakyti. [...] Jo tekstai ir jo gyvenimas žymi modernios, pasauliui atviros, savo pačios kritišką žvilgsnį išverti pasiryžusios lietuviybės trajektorijas.“¹

Iš visų V. Kavolio intelektualiniuose tekstuose aptariamų temų, analizei pasirinktas individualizmo klausimas. XX a. viduryje pradėta gvildinti, savo aktualumo tema nepraranda ir mūsų dienomis. Jo mintimis remiamasi bandant diagnozuoti tiek pilietiškumo, tiek bendražmogiškąsias problemas nūdienos aplinkoje.² Pasinaudojant „kavoliškąją“ individualisto samprata kalbama apie tai, kad šiandieninėje visuomenėje „individualia sąžine ir atsakomybe besivadovaujantys žmonės, išdrįstantys pasakyti, kad klysti gali ir saviškiai, o teisūs būti ir oponentai“³, atsiduria už įprastų kolektyvinės sąmonės standartų ribų.

Pagrindinis šio darbo tikslas – interpretuoti individualizmo problemą V. Kavolio galvoje. Pati individualizmo tema gali būti analizuojama begale aspektų, o ir pačiuose V. Kavolio tekstuose ji išsikeroja daugelyje jo apmąstymų. Tačiau šiuo darbu nusprendžiau apsiriboti tik „kavoliškosios“ individualisto sampratos išryškiniu ir pagrindinių kontekstų, kuriuose yra apie tai kalbama, išskirimu. Tokie ir būtų du pagrindiniai šio darbo uždaviniai.

Skaitant tekstus pastebėta, kad didelis dėmesys skirtas bandymui teoriniu lygmeniu išaiškinti nesusikalbėjimą dėl paties individualizmo traktavimo. Tai buvo išeivijos tarpe per 6-ąjį dešimtmetį užsitęsusių ginčų dėl lietuviškojo liberalizmo ir Santaros-Šviesos idėjų pagrindų padarinys.⁴ Iškalbinga ir tai, kad išsikristalizavusi individualisto samprata buvo užrašyta apie 1960-uosius metus. Nors konkrečiai individualizmo temai V. Kavolis teskyrė du savo straipsnius⁵, tačiau ji kaip gija eina ir vėlesniuose jo galvoje.

¹ Kuolys D., *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius, 2000, p. 11.

² Ryškiausi atvejai: Aleksandravičius E., *Individualizmas ir išsivaikščiėjimas*, Akiračiai, 2006, Nr. 5, p. 2; Donskis L., Individualizmo baimė ir naujosios kolektyvizmo grimasos, *Klaipėda*, 2007 09 17, p. 6.

³ Donskis L., Individualizmo baimė..., 2007 09 17, p. 6.

⁴ Kaip vienas iš galimų atsakų į kun. Stasio Ylos kritiką: „ar iš viso įmanoma liberalų organizacija, ar tai nėra priešingybė savyje. Juk liberalai – individualistai, negalintys pasiduoti organizacinei drausmei, tai kaip jie gali vieningai organizacijos remuose veikti?“ Pagal Gureckas A., *Atsiminimai, Vytautas Kavolis...*, 2000, p. 264.

⁵ Individualizmas ir privatizmas?, *Naujienos*, 1960, rugpjūčio 19; Individualizmas Vakarų civilizacijoje, *Naujienos*, 1963, liepos 20.

Mano atramos taškas – ankstyvieji jo tekstai, kurie byloja apie aukščiau minėtas diskusijas išeivijos tarpe, tuo pačiu ir stipriai išreiškia jauno egzilo būsenas. Individualizmo tema ryškesnė straipsniuose, parašytuose kai Kavoliui buvo maždaug 20-35 metai. 7-9 dešimtmečiais jis daugiau rašo anglų kalba kaip sociologas, antropologas, lyginamųjų civilizacijos studijų profesorius. Lygiagrečiai individualizmo problema nugula į Santaros-Šviesos suvažiavimams skirtus leidinius ir probėgomis apie tai kalbama po 1990-ųjų metų pasirodžiusiuose leidiniuose.

Apibendrinamosios medžiagos apie V. Kavolį rasta Ritos Kavolienės ir D. Kuolio knygoje⁶. Daugiausiai darbe cituojami straipsniai paimti iš Egidijaus Aleksandravičiaus ir Daivos Dapkutės sudaryto rinkinio Nepriklausomųjų kelias⁷, todėl išnašose bus nurodomi tik straipsnių pavadinimas, parašymo data, ir puslapis rinkinyje.

V. Kavolio stilistika naudojamus pasakymus stengiasi cituoti, kitais atvejais jie pateikiami kursyvu, pavyzdžiui, *privatistas*, *atsakomingsis individualizmas*, *individualistinis impulsas*, *pasyvus individualizmas* ir kt. Taip pat reikia turėti omenyje, kad daugelis aptariamų aspektų vienas su kitu yra glaudžiai susiję ir dažnai persipina, todėl tematikai išskirtas dėstymas šiame darbe turėtų būti suprantamas sąlygiškai. Pavyzdžiui, lyg raktiniai pavadinimai išskirti laisvės ir atsakomybės aspektai, tačiau šalia jų įtraukiami ir kiti V. Kavolio tekstuose svarbūs dėmenys, kaip moralinis įsipareigojimas ar valia. Taip pat yra ir su kontekstais, kurie šiame darbe labiau atlieką apglėbiančiąją, nei skiriamąją pasakojimo paskirtį.

I. „KAVOLIŠKOJI“ INDIVIDUALIZMO SAMPRATA

Prieš kalbant apie V. Kavolio mąstymuose išryškėjusią individualizmo sampratą, reikia nors trumpai aprašyti mokslinėje apyvarčioje nusistovėjusius individualizmo apibrėžimus. Pagal Encyclopaedia Britannica, individualizmas apibūdinamas kaip politinė ir socialinė filosofija, kuri akcentuoja moralinę individo vertę.⁸ Vis dėlto, norint geriau suprasti tam laikui gana novatoriškas V. Kavolio idėjas, reikia prisiminti vieno iš pagrindinių XX a. liberalizmo mąstytojų Friedrich August von Hayek žodžius, kad joks kitas politinis terminas istorijos bėgyje taip nekeitė nuo klaidingo heterogoniškų principų įvardijimo vienu vardu kaip kad *individualizmas*. „Oponentų jis ne tik buvo perkreiptas į neatpažįstamą karikatūrą [...] bet buvo naudojamas apibūdinti visuomenės pažiūroms,

⁶ Kuolys D., *Vytautas Kavolis...*, 2000.

⁷ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006.

⁸ Vertimas iš *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/286303/individualism>, žiūrėta: <2010-05-02>.

kurios tarpusavyje turi bendra tiek, kiek bendra turi su tradiciškai laikomomis jam opozicinėmis sąvokomis.“⁹

Esminėmis „tikrojo“ individualizmo charakteristikomis F. A. Hayek laiko, kad: individualizmas pirmiausiai yra socialinė teorija, kuri padeda suprasti veiksnius, sąlygojančius žmogaus socialinį gyvenimą, politinių principų teorija tik po to išvesta iš visuomeninės perspektyvos; antra, savanoriškas laisvo žmogaus bendradarbiavimas dažniausiai sukuria didesnius dalykus negu jų individualios mintys kada nors galėtų iki galo suvokti; trečia, tikrasis individualizmas yra vienintelė teorija, kuri leidžia atsiskleisti žmogaus sudėtingumui ir įvairovei, gerumui ar blogiui, sumanumui ar kvailumui; ketvirta, individualizmas nepostuluoja atsiskyrusių ir užsidariusių individų egzistencijos, o pradeda nuo žmogaus, kuris visa savo prigimtimi ir charakteriu yra pasiryžęs egzistencijai visuomenėje.¹⁰

Nors pats V. Kavolis niekur konkrečiai neįvardija, kad jo samprotavimams įtakos būtų turėję kokios nors ankstesnių mąstytojų teorijos, tačiau drįsčiau teigti, kad F. A. Hayek „tikrojo“/“teisingo“ individualizmo koncepcija, pagal tolimesniuose skyreliuose išskirtus požymius, gali būti atpažįstama ir V. Kavolio galvojimuose.

1.1 Laisvė

Viena iš pačių pamatinių sąlygų individualizmui pagal Kavolio tekstuose naudojama sampratą yra laisvė. Reiktų pradėti nuo to, kad per laisvę apskritai apibrėžiama pati žmogaus esmė: „niekas kita neskiria žmogaus nuo gyvulio, kaip tik laisvė, glūdinti kiekviename žmogaus veiksmo tiek pat, kiek ir tas veiksmas skiriasi nuo savo gyvuliškojo atitikmens, studijuojamo žiurkių ir kitų gyvuliukų psichologijoje.“¹¹

Individualizmui svarbi laisvė realizuoti savo vertę, arba laisvė būti kitokiu – sudėtingu ir įvairiu savo esme. Tokiu atveju laisvė reiškia, kad „žmogus vertinamas, koks jis bebūtų kad jam leidžiama būti, koks jis yra, bet savo duoną, kitų meilę ir visuotinę pagarbą jis turi pelnyti.“¹² Iš viso to matyti, kad neužtenka laisvės pačios savaime. Išpildyti laisvės sąlygai, prie viso to reikia įvesti dar kelis svarbius dėmenis – valią, įsipareigojimą ir veikimą. Tai reiškia, kad individualizmas prasmingas tik tada, kai asmuo savo valia pasiryžta perprasti savosios aplinkos reikalavimus, savo apsisprendimu jiems įsipareigoja ir tokiu būdu gali atiduoti savo kūrybinį potencialą atgal ten, iš kur

⁹ Pažodinis vertimas iš anglų kalbos. Hayek A. Friedrich, *Individualism and Economic Order*, Chicago, 1948, p. 3.

¹⁰ Pažodinis vertimas iš anglų kalbos. Hayek A. Friedrich, *Individualism...*, 1948, p. 6-13.

¹¹ Kavolis, V., *Laisvės samprata socialiniuose moksluose, Lietuviškasis liberalizmas*, Vilnius, 2008, p. 129.

¹² Kavolis V. *Laisvės paradoksas (1956), Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006, p. 229. Toliau bus nurodoma tik V. Kavolio straipsnių iš rinkinio „Nepriklausomųjų kelias...“ pavadinimas, data ir puslapis.

gauna laisvę. Visa tai, su kuo savo pasirinkimo kelyje gali susidurti individualistas yra jo laisvės pasirinkti, kaip ir laisvės suklysti atlygis. Apibendrintai tai telpa į vieną V. Kavolio mintį – „egzilių sąmoningumas žino, kad [...] laisvė turi būti asmenine rizika realizuojama. [...] laisvė tėra sąlyga ištikimybės įsipareigojimams, kuriais žmogus apibrėžia ir išbanda, kas jis iš tikrųjų yra.“¹³ Iš tolesnio dėstymo aiškiai atsiskiria, kad pagal V. Kavolį, laisvė yra dviprasmiška ir todėl tik įsipareigojimais tėra neabejotini.

Dėl laisvės ir šiek tiek vėliau mano aptariamoms atsakomybės svarbos, individualizmo klausimo svarstymus labai dažnai sutikau tekstuose, skirtuose liberalizmo analizei, taip pat kur buvo kalbama apie santariečių funkcijas bendruomenėje¹⁴. Kad nebūtų klaidingai suprantamas laisvės ir liberalizmo santykis, reikia pabrėžti, kad V. Kavolis liberalizmą aiškino kaip „tarpusavio santykiavimo būdą, kaip vienas kito sąžinės laisvę gerbiančių įvairių pasaulėžiūrų asmenų bendravimą: „ko vertas liberalizmas, jei jis vien apie laisvę.“¹⁵

Kadangi liberalo ir individualisto sąvokos viešajame išeivijos diskurse buvo dažnai suplakamos, V. Kavolis jas atskyrė per tai, kad „nuo grynojo individualisto, su kuriuo jis dažnai sutapatinamas, liberalas atskirtinas tuo, kad jis laisvę suvokia ne vien savo asmenine, bet kartu ir bendruomenine problema, ir tuo būdu už savo apsisprendimą jaučiasi atsakingas ne vien prieš savo sąžinę, bet ir prieš bendruomenę kurioje jis dalyvauja“.¹⁶ Pavyzdžiui, jis turėjo tokią liberalo „formulę“, kurią sudarė „individualizmas ir socialinis atsakomingumas.“¹⁷ *Atsakingas individualistas*, atmesdamas iš šalies primetamas pareigas, pats gali įsipareigoti kolektyviniam darbui ir organizuotai veiklai – tai V. Kavolis laikė laisvu liberalo įsipareigojimu.¹⁸ Jis bandė atskirti tą grynojo individualizmo sutapatinimą su liberalu ir taip gimė atsakingo prieš bendruomenę, ne vien prieš savo sąžinę individualisto samprata.

Iš viso to matyti, kad individualizmo esmė vien tik laisvės dėmeniu, visų pirma, turi aiškią nuorodą į santykį su bendruomene. Perkėlus individualizmą į bendruomeninį kontekstą, laisvės realizuoti save būtinybės suvokimas tuo pačiu bus suprantamas ir kaip tarpusavio santykių varomoji jėga, nes trokšdamas laisvės žmogus jaučia pagarbą kito asmens laisvės poreikiui.

¹³ Kavolis V., Nužemintųjų generacija, *Žmogus istorijoje*, Vilnius, 1994, p. 95

¹⁴ Jaunųjų liberalų galvosena (1957), p. 497-498; Santaros funkcija bendruomenėje (1958), p. 508.

¹⁵ Kuolys D., *Vytautas Kavolis...*, 2000, p. 12.

¹⁶ Kavolis V., *Lietuviškasis liberalizmas...*, 2008, p. 20.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Pagal Dapkutę D., *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, Vilnius, 2002, 247.

1.2 Atsakomybė

Iš visų individualisto įsipareigojimų, neatskiriamas laisvės palydovas – „esminis sąžinės įsipareigojimas“¹⁹ arba kituose tekstuose šiam antrinantis moralinis įsipareigojimas: „yra du šaltiniai gyvenimo vertingumui: vidinis individo turinys, arba jo kūrybiškumas, ir jo moralybė“²⁰. Šis klausimas dažniau gvildenamas V. Kavolio tekstuose apie santariečių tarpe besivysčiusios gyvosios lietuviybės sampratą²¹ bei jos pagrindimą vakarietiškosios civilizacijos plotmėje.²²

Dažnai pagalius į ratus kaišiojant klaidingam individualisto laisvės ir pasirinkimo momento supratimui, buvo suformuluota jau minėta visa apimanti ir nuo laisvės klausimo neatskiriama *atsakomingojo individualisto* samprata. „Nėra ir negali būti vidurio kelio tarp dviejų laisvės sampratų: tarp tos, kuri laisvę supranta, kaip pasirinkimo laisvę, ir tos, kuriai laisvė tėra laisvė nuo pasirinkimo.“²³ Nuo čia ir atsispiriama, kad priimdamas savarankiškus sprendimus, individas vadovaujasi moraliniais sąžinės įsipareigojimas ir dėl to tik atsakinga laikysena, pagal V. Kavolį, yra *tikrojo individualisto*²⁴ žymė.

Jau minėtuose straipsniuose, skirtuose liberalizmui, pateikiamos kelios individo atsakomybės išraiškos. Viena jų – atsakomybė prieš Dievą, taip pat atsakomybė prieš savo sąžinę ir savo laisva valia padarytus įsipareigojimus, prieš savo artimą ir bendruomenės gerovę, prieš įstatymą, kuris yra daugumos valia.²⁵ Nors ir šiuose straipsniuose V. Kavolis atskiria individualistą nuo liberalo, tačiau konkrečiai individualizmo temai skirtuose tekstuose *atsakominguoju individualistu* ir yra laikomas iš nesusikalbėjimo gniaužtų išvaduotas individualistas. Tuo tarpu nors liberalas neva atskiriamas nuo pirmojo, tačiau, mano supratimu, šios dvi sampratos, jei abiem atvejais paisoma atsakomybės sąlyga, bendrame kontekste susilieja. Todėl drįsčiau teigti, kad 6-ojo dešimtmečio pabaigoje V. Kavolio išanalizuotas atsakomybės liberalui turinys, puikiausiai tinka ir jau 7-ojo dešimtmečio pradžioje aptariamam *atsakingam individualistui*.

Asmeninė atsakomybė, revizionistų požiūriu, apibūdina individą esant „atsakingu už savo veiksmus, kaip ir už nesugebėjimą jų atlikti, nepaisant grupės papročių teikiamo „komforto“ ar paklusnumo vadams.“²⁶ Atsakingo pasirinkimo galimybei atsirasti, dar viena būtina sąlyga – kaita,

¹⁹ Laisvės samprata socialiniuose moksluose, (1959), p. 258-259.

²⁰ Moralybė ir jos šėtonai (1955), p. 193.

²¹ Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą (1954); Gyvasis lietuviškumas (1956).

²² Kovoje dėl Vakarų, (1961).

²³ Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą, (1954), p. 117.

²⁴ Čia it toliau sakydama *tikras* individualistas, turiu galvoje būtent *atsakomingojo individualisto*, pagal V. Kavolio suformuluotą sampratą, atstovą.

²⁵ Jaunųjų liberalų galvosena (1957), p. 498.

²⁶ Kavolis V., *Kultūrinė psichologija*, Vilnius, 1995, p. 117.

o tiksliau jam reikalingas spontaniškumas.²⁷ Ši kaita taip pat gali būti suprantama ir kaip individualistui reikšmingas nuolatinis siekimas – *neramumo principas*. Tiek judėjimas aplinkybių kaitoje, tiek savo paties tikslų siekimas niekada nepasiekiant pasitenkinimo taško yra dar viena individualistiškai dvasiai būdinga dimensija. Kitais žodžiais tariant, visa tai susiveda į *atsakingą individualizmą*, nes „ši sąvoka individą verčia būti nuolat *siekiančiu žmogumi*“.²⁸

Iš principo, V. Kavolio suformuluotas *atsakomingojo individualisto* terminas talpina savyje visa tai, kas jau aptarta aukščiau: ir tai, kas svarbu bendruomeniniame kontekste – sąveika su ja, ir savęs įprasminimas. Apibendrinant šiuos du skyrelius jau galima teigti, kad būtent pastaroji čia dažnai minima sąvoka ir yra, mano supratimu, „kavoliškojo“ individualizmo sampratos pagrindas.

2. KONTEKSTAI

Kaip jau minėta, individualizmo tema V. Kavolio tekstuose gali būti sutinkama gvildenant klausimus, apimančius nuo pačios mažiausios visuomenės ląstelės – žmogaus – iki kultūrų ar civilizacijų analizės. Dažnai jo tekstuose ryški lyginamoji dimensija, todėl norint perteikti jo samprotavimus reikėtų iš pradžių supažindinti su kitais, į jo analizę įeinančiais, bet šio darbo temos neliečiančiais kontekstais. Tam reikėtų nuodugnios ir sistematiškesnės autoriaus tekstų analizės.

Bene bendriausias, ne tik tiesiogiai individualizmo temą liečiantis, bet ir pačius V. Kavolio galvojimus sąlygojantis veiksnys – generacijos identitetas. Pasinaudojant D. Kuolio apibūdinimu, V. Kavolis iš tiesų „rašė savo kartos intelektualinę biografiją. Pats buvo nužemintųjų nusižeminimo liudytojas“.²⁹ Grįžtant prie paties V. Kavolio samprotavimų, jis manė, kad „yra du būdingiausi momentai, atžymį mūsų egzistenciją“.³⁰ Vienas iš jų – gyvenimas tarp svetimųjų. Būtent dėl šios priežasties, individualizmo tema svarbią vietą užima galvojimuose apie nužemintuosius, apie adaptaciją, (ne)prisitaikymą arba (ne)pritapimą iš pradžių dar nepažįstamoje priimančioje visuomenėje.

Kaip išlikimo sąlygą V. Kavolis mato vakarietiškojo individualizmo teikiamus postūmus – sugebėjimą mąstyti, veiklos sąmoningumą, o labiausiai – jaunesniosios kartos potencialą būti inovatoriais.³¹ Svarbiausia, kad visose srityse, ar tai būtų santykis su bendruomene, ar tautiškumo išsaugojimo klausimas, nebūtų užgožiama asmenybė, jos moralinė sąžinė. Taigi pačia

²⁷ Iš socialinės avangardinių kultūrų analizės, Kavolis V., *Kultūrinė psichologija...*, 1995, p. 146.

²⁸ Kovoje dėl Vakarų, (1961), p. 135.

²⁹ D. Kuolys, *Vytautas Kavolis...*, 2000, p. 12.

³⁰ Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą (1954), p. 109.

³¹ Pagal: Generacijų santykis, (1961), p. 71-72.

bendriausia prasme, iš V. Kavolio tekstų apie generacijos identiteto paieškas, *atsakomingsis individualizmas* gali būti suprantamas ir kaip *neramumo principo*³² variklis.

2.1. Bendruomenė

Individualizmo prigimčiai atskleisti V. Kavolis ryškiausiai pasinaudoja bendruomeniniu kontekstu, bendruomenės gyvenimo dėsniais ir vertybėmis. Kalbėdamas apie kultūrų modernėjimą suvokiant individualizmo svarbą, priešingos krypties antimodernėjimui apibūdinti jis pasinaudoja archajiško sąmoningumo pavyzdžiu: „individualizmui priešpriešinama bendruomenė arba sąjūdis, kokios nors rūšies kolektyvas, kaip pagrindinė realybė, tobulesnė, natūralesnė už individualizmą.“³³ Teoriniu lygmeniu bandydamas išaiškinti klaidingą įsivaizdavimą apie bendruomenei svetimą individualistą, jis praplečia *tikrojo* individualisto sampratą harmoningu tarpusavio santykių modeliu, tuo pačiu parodydamas visuomenės sąmoningumo svarbą.

„Primityviai bendruomenei [...] individualizmas tėra nemoralus nukrypimas“³⁴, nes tokia bendruomenė, anot V. Kavolio, žino tik du tarpusavio santykių būdus: „kolektyvistinį ir autoritetinį“.³⁵ Į bendruomenę pagal kolektyvinę arba autoritetinę sąmonę žmonės jungiasi dėl saugumo.³⁶ Pagal šį principą čia būtų galima diagnozuoti vieną opiausių kolektyvistinės visuomenės ligų – atsakomybės nuasmeninimą – o tai reikštų ir individualisto esmės praradimą.

Kalbėdamas apie individą bendruomenėje, V. Kavolis atspirties tašku pasirenka idėją, kad, visų pirma, *tikras* individualistas sąmonėje turi turėti pozityvių tikslų, kurių siekti ir kuriems įgyvendinti jam reikalinga laisvė nuo kolektyvo, idant po asmeninio „kūrybinio akto“ visuomenei jis galėtų gražinti individualios veiklos vaisius.³⁷ Tokiu atveju reikalaujamas laisvės sau, iš tiesų tikras individualistas jos reikalauja ir kitiems. Kaip matome, galima įvesti dar vieną anksčiau nelabai užakcentuotą sąlygą individualisto egzistencijai – kūrybą.

Būtent dėl to individualisto santykis su bendruomene tampa abipusiu ir proporcingu: „Individualistas ir gauna, ir duoda; kūrybinis aktas perkeičia tai, ką individualistas iš visuomenės

³²Tokia nuomonė susidaryta iš svarstymų, kad, pavyzdžiui, „tikslai individas gali savo dvasios projekcijoje atskleisti žmogiškąją tiesą, kuri jame bręsta ir keroja. Jei tikra ir substantyvų tėra įsipareigojimai, kuriais iš rimtųjų gyvena ir kuriuos vykdo žmogus, tai tik individualiame žmoguje tegalime ieškoti tikrumo“ – arba kitais žodžiais tariant, jų (nužemintųjų) generacijos tikrumo. *Neramumo principas*, (1961), p. 81.

³³ Kavolis V., *Kultūrinė dirbtuvė*, Vilnius, 1996, p. 242.

³⁴ Individualizmas Vakarų civilizacijoje (1963), p. 260.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Saugumo troškimą, kaip jungiantį veiksni, V. Kavolis kitame savo straipsnyje įvardija žmogaus santykiyje su ideologija. Įsijungdamas į kokią nors gausią sistemą, žmogus stengiasi išvengti abejotinių situacijų, „kuriose kyla komplikotos ir beveik nepakenčiamos problemos, ieško pabėgimo nuo laisvės, pabėgimo nuo savęs.“ *Neramumo principas* (1961), p. 79.

³⁷ Individualizmas ir privatizmas? (1960), p. 259.

gauna [šiuo atveju laisvę], į tai, ką jis jai iš savęs duoda. [...] Individualistas šia prasme suvoktos laisvės reikalauja ne tik sau, bet ir visiems. Jei jis jaučia save be laisvės negalintį realizuoti savo vertės, tai lygiai ir kitus jis laiko laisvės reikalingus, kad jie taptų žmonėmis. Kas tik sau reikalauja laisvės, negalvodamas apie kitus arba juos paneigdamas, tai jau ne individualistas, o tironas.³⁸

Kaip antipodą teigiamam individualistui į bendruomenės gyvenimo dėsnius V. Kavolis įveda *privatistą*, kuris, priešingai individualistui, tenori gyventi sau pačiam, neturi jokio prasmingo tikslo, yra „dvasinis beturtis“ ir todėl negalintis bendruomenei niekuo atsilyginti – „privatistas yra visuomenės parazitas“³⁹. Kavolis bando išryškinti tai, kad vis dažniau pasitaiko tokių *privatistų*, kurie tiesiog meistriškai imituoja tai, „ką individualistas kuria ir dėl ko jis kovoja“. Tokiu būdu reikia likti budriam ir pripažinti, kas individualizmas yra labai *rizikingas* ir *pavojingas*⁴⁰, jei tuo vardu prisidengia žmogus, kuris nori gyventi tik sau pačiam.

Šiomis dienomis, žvelgiant per bendruomeninę prizmę, individualizmo tema dažniausiai iškyla keliant „kas už ką atsako“ arba „kas ką sugadino“ klausimus. Sveikam egzistavimui bendruomenėje ir dabar vertėtų dažniau prisiminti visa tai, ką V. Kavolis sutalpino į *atsakomingojo individualizmo* sampratą. Tik per bendruomenės perspektyvą gali pasireikšti asmens pasirinkimo svarba: „Juo bendruomenė, kurioje jis gyvena, yra vientisesnė, labiau hierarchiška, koncentruota ir centralizuota, - juo rečiau žmogus susiduria su skirtingomis vertybėmis ir juo rečiau jam tenka suabejoti bendruomenės įtaigojamais sprendimais. Atvirkščiai: juo bendruomenė labiau diferencijuota, daugiaformė, pliuralistinė, malintegruota, - juo dažniau žmogus susiduria su skirtingomis moralinėmis ir intelektualinėmis perspektyvomis, tarp kurių jis turi patsai pasirinkti.“⁴¹ Vis dėlto, iš pastarosios citatos matyti, kad vien bendruomeninio konteksto šioms problemoms analizuoti nepakanka. Šiuo klausimu didelis V. Kavolio apmąstymų bagažas slypi lyginamųjų civilizacijų analizės kloduose.

Apibendrinant individualizmo santykį su bendruomeniškumu, norisi prisiminti *atsakingąjį individualizmą*, kurį V. Kavolis priešpriešina bet kokiai absoliučiai doktrinai, tiek prisitaikančiam kolektyvizmui, tiek pasitraukimui į grynai asmeninių rūpesčių *privatizmą*.⁴² Viena šio įrodinėjimo pusė yra ta, jog nereikia painioti liberalaus žmogaus individualizmo su populiariu *privatizmu*. Kita vertus, reikia suprasti, kad individualisto kūryba nereiskia užsidarymo savo mažame pasaulyje, o priešingai, žinoma jeigu pateisinama laisvės sąlyga – reiškia skirtingos veiklos, savarankiškai išgrynintų tikslų įgyvendinimą ir kūrybinių rezultatų, kad ir koku pavidalu jie būtų, paskleidimą visuomenėje. Po šios sekos sunku prieštarauti V. Kavolio teiginiui, kad

³⁸ Ten pat, p. 259-260.

³⁹ Ten pat, p. 260.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Kavolis, V., *Lietuviškasis liberalizmas...*, 2008, p. 138.

⁴² Generacijos identiteto ieškojimas, (1962), p. 104.

niekam taip nereikia gero kolektyvo, kaip jo reikia tikram individualistui: „individualistui reikalingas kitas žmogus, nes turima daug jam ką pasakyti ir tikimasi daug iš jo išgirsti.“⁴³ Priešinga kryptimi – individualistui būtina bendruomenės tolerancija ir jei tokia yra – tai „individualizmas [...] istorinėje situacijoje pasirodo naudingesnis bendruomenės gerovei, negu bet kuri kita alternatyva: [individualistas] pasirodo socialiai kūrybiškesnis.“⁴⁴

2.2 Civilizacijos

Apjungiant į visumą anksčiau aparatus aspektus, individualizmo prigimtis V. Kavolio tekstuose galutinai atskleidžiama lyginamojoje civilizacijų šviesoje. Visų pirma, individualizmo šaltiniais V. Kavolis laiko „Vakarų kultūros lopšius Graikiją ir Palestiną – jį [individualizmą] išrasti teko „pažengusioms civilizacijoms“.⁴⁵

Analizuodamas Vakarų civilizaciją, kaip vieną individualistiškiausių, autorius pirmiausiai išskiria *individualizmo ideologiją*, kuri skelbia kad „kad kiekvienas žmogus yra svarbus ir kad jisai turėtų būti pagrindinis žmonijos rūpestis“.⁴⁶ Nuo jo pateikto *individualistinės ideologijos* apibrėžimo turėtų būti atskiriamas ir su kitais individualizmo bruožais nemišomas *individualistinis impulsas*, kuris yra žmogaus vidinis pasijautimas, išskiriantis jį iš kolektyvo⁴⁷ bei *pasyvus individualizmas*, kurį išreiškia krikščioniškoji filosofija, laikydama, kad, „žmogaus svarbumas žmogui kyla iš nesunaikinamos žmogaus vertės Dievui“.⁴⁸ Anot V. Kavolio, *individualistinius impulsus* dažniausiai skatina miestietiškoji kultūra, tačiau „tik Vakarų civilizacija savo krikščioniškąją tradiciją įteisino individualistinį impulsą ir tuo sudarė sąlygas išaugti tai istorinei jėgai, kuri pagimdė techninį ir kūrybinį Vakarų civilizacijos pranašumą šiandien.“⁴⁹

Istorinėje perspektyvoje, su individualizmo įsitvirtinimu V. Kavolis sieja reformaciją, kapitalizmą, moderniojo mokslo atsiradimą. Tik individualistinės ideologijos ir *individualistinių impulsų* sąveikos dėka, jo manymu, buvo įmanomi šie reikšmingi istorijai pokyčiai, nes antraip bendruomenė juos būtų užgniaužusi.⁵⁰ Jeigu kraštai liko didesnėje stagnacijoje, nors juose ir būta individualistų (pvz. Kinija, Egiptas), tai tik dėl to, kad pačioje kultūrinėje tradicijoje buvo

⁴³ Neramumo principas (1961), p. 93.

⁴⁴ Laisvės samprata socialiniuose moksluose (p. 1959), p. 259.

⁴⁵ Individualizmas Vakarų civilizacijoj (1963), p. 261.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Ten pat. p. 262.

*individualistinės ideologijos stoka*⁵¹ ir pavienių *individualistinių impulsų* reikšmingiems pokyčiams nepakako.

Čia taip pat svarbu akcentuoti, kad individualizmas V. Kavolio lyginamųjų civilizacijų analizėje suvokiamas kaip vienas iš kultūrų modernėjimą lemiančių veiksnių: [...] modernizmas, susideda iš penkių pagrindinių veiklos ir galvojimo krypčių, kurių pėdsakų galima rasti civilizacijų istorijoje, ir ne vien Vakarų, bet ir kitose, nors ne visur tuo pačiu pavidalu ir ne visur tiek pat stipriai. Tas pagrindines penkias tendencijas aš suvokčiau kaip individualizmą, racionalumą, universalizmą, istoriškumą ir humanizaciją...⁵² (Šiuo atveju individualizmas reiškia individo laikymą pagrindiniu vienetu, turinčiu savo teises visuomenėje).

Tuo pačiu principu svarstydamas sovietinėje Lietuvoje esančių galimų *individualistinių impulsų* galią kaip potencialą sugriauti sistemos varžtus (pvz. menininkų tarpe), V. Kavolis kalba labai skeptiškai: „impulsas vargu ar gali išaugti į istorinę jėgą, kai ji, kaip ir pas kai kuriuos su protine laisvės galimybe susipažinusių mūsų žmonių, slegia švininė ideologija.“ Tačiau ankstyvuosiuose tekstuose jis ragino, kad kaip tik įmanoma būtina iš Vakarų skatinti *individualistinius impulsus* tarp sovietinėje Lietuvoje esančių žmonių. Visgi svajonės ne tik išlaisvinti Lietuvą, bet ir matyti ją Vakarų pasaulyje V. Kavolio mąstysenoje ir kitų egzilų tarpe buvo nuolat gyvos. Ir pavyzdžiui, jau 1992 m. viename pokalbyje „Akiračiuose“ V. Kavolis į klausimą kokias alternatyvas išsivija pajėgi siūlyti kraštui, atsako, kad „visa, ką galima protingo Lietuvai pasiūlyti, yra individų galvojimas ir iš jo kylančios pastangos.“⁵³

Ankščiau minėtų dviejų polių – individualizmo ir *privatizmo* – sąveiką autorius taip pat perkelia į individualistinės tradicijos Vakarų Europos ir Amerikos visuomenę, jai priešpastatydamas Nepriklausomoje Lietuvoje subrendusias kartas. Čia turima omenyje, kad individualizmas rečiau imituojamas bendruomenėse, į kurias žmonės jungiasi pagal kolektyvinę arba autoritetinę sąmonę, nes jiems tereikalingas saugumas.

Iš aukščiau pateiktos interpretacijos buvo galima pastebėti, kad V. Kavolis laikosi nuostatos, kad „tikrai Vakarų civilizacija tepažįsta sąmoningą, aktyvios ideologijos plotmėn pakilusį individualizmą [...]“⁵⁴ ir jis yra tapęs esmine Vakarų civilizacijos žyme. Taigi, užbaigiant paskutinįjį šiame darbe V. Kavolio individualizmo sampratą atskleisti pasirinktą kontekstą, galima apibendrinti, kad istoriniam progresui ir reikšmingiems pasiekimams palankiausia dirva būtų individualistinės ideologijos veikiama tradicija, kurioje atoveiksmį nesunkiai galėtų rasti *individualistiniai impulsai*.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Kavolis V., Kultūrų modernėjimai, *Kultūrinė dirbtuvė...*, 1996, p. 239.

⁵³ Kavolis V., Lietuvai šiūlau individų galvojimą: [pokalbis], *Akiračiai*, 1992, nr. 9, p. 9.

⁵⁴ Individualizmas Vakarų civilizacijoje (1963), p. 262.

IŠVADOS

1. Viena iš pirminių sąlygų individualizmui – laisvė. Tačiau būtent V. Kavolio suformuluota *atsakomingojo individualisto* sąvoka, galėtų būti laikoma „kavoliškosios“ individualizmo sampratos pagrindu. Ji savyje talpina tiek sąveikos su bendruomene aspektus, tiek individualų savęs įprasminimą ir galėtų būti išreikšta formulėje:

atsakingas individualistas = pozityvūs tikslai » laisvė nuo kolektyvo ir bendruomenės tolerancija » kūryba » rezultatai/produktas » grąža bendruomenei už suteiktą laisvę ir toleranciją.

Visapusiškam individualizmo pagal V. Kavolį supratimui, reikia įjungti papildomus dėmenis – sąžinės įsipareigojimus, kūrybiškumą, sąmoningumą, valią, spontaniškumą ir bendruomenės toleranciją.

2. Individualizmo prigimčiai atskleisti V. Kavolis pasinaudoja įvairiais kontekstais — nuo mažiausios ląstelės – žmogaus – iki kultūrų, civilizacijų analizės. Individualizmas V. Kavolio laikomas Vakarų civilizacijos skiriamuoju ženklu. Vis dėlto, aktualiausias XX a. 6-7 dešimtmečio individualizmo temos intelektualiniuose tekstuose dėmuo – bendruomenė. Jos perspektyvoje išryškėja atskirtis tarp liberalaus žmogaus individualizmo ir populiariaus *privatizmo*. V. Kavolio tekstuose akcentuojama, kad individualizmas nereiškia užsidarymo savo mažame pasaulyje, o priešingai, jeigu pateisinama laisvės sąlyga, reiškia skirtingos veiklos, savarankiškai išgrynintų tikslų įgyvendinimą bendruomenėje. Taigi galiausiai, *tikrasis* individualizmas įmanomas tik santykiyje su bendruomene.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aleksandravičius E., *Individualizmas ir išsivaikščiojimas*, Akiračiai, 2006, Nr. 5.
2. Dapkutė D., *Lietuvių išsivijęs liberaliosios srovės genezė*, Vilnius, 2002.
3. Donskis L., Individualizmo baimė ir naujosios kolektyvizmo grimasos, *Klaipėda*, 2007 09 17.
4. *Encyclopaedia Britannica*,
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/286303/individualism>, žiūrėta: <2010-05-02>.
5. Hayek A. Friedrich, *Individualism and Economic Order*, Chicago, 1948.
6. Kavolis V., *Kultūrinė dirbtuvė*, Vilnius, 1996.
7. Kavolis V., *Kultūrinė psichologija*, Vilnius, 1995.
8. Kavolis V., Lietuvai siūlau individų galvojimą: [pokalbis], *Akiračiai*, 1992, nr. 9.
9. Kavolis, V., *Lietuviškasis liberalizmas*, Vilnius, 2008.
10. Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006.
11. Kavolis V., Nužemintųjų generacija, *Žmogus istorijoje*, Vilnius, 1994.
12. Kuolys D., *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Vilnius, 2000.